

378.147::34

OBRAZOVANJE PRAVNIKA U REPUBLICI SRBIJI - TRENUTNO STANJE I PERSPEKTIVE

Prof. dr Suad Bećirović*

Studije iz oblasti pravnih nauka su veoma atraktivne u Srbiji, zato gotovo svaki univerzitet u Srbiji nudi studije iz oblasti prava. Ukupno 5.830 akreditovanih studijskih mjesta na osnovnim akademskim studijama iz oblasti prava se nudi na 29 različitih studijskih programa na trinaest od ukupnog osamnaest univerziteta u Republici Srbiji. Ova atraktivnost proistekla je na osnovu analize potreba na tržištu rada, gdje postoji, prije svega, u javnom sektoru potreba za diplomirane pravnike. Sve veći broj diplomiranih pravnika vodi i do drugog izazova, tj. izazov zaposlenja svih. Zato smo u ovom radu analizirali kako se može povećati mogućnosti zaposlenja (employability) pravnika u Srbiji. Pored toga, urađena analiza studijskih programa prava po pitanju adekvatnosti osposobljavanja budućih pravnika za buduće radne zadatke u praksi.

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, u prvom koraku urađen je prikaz trenutne ponude studijskih mjesta iz oblasti prava u Republici Srbiji i izvršena je analiza potencijalne potražnje od strane srednjoškolaca. U drugom koraku izvršena je analiza potrebnih kompetencija za diplomirane pravnike. Nakon ovih uvodnih analiza obavljena je detaljna analiza studijskih programa osnovnih akademskih studija iz oblasti prava u Republici Srbiji, kao i poređenje sa studijskim programima iz Sjedinjenih američkih država, Velike Britanije i Njemačke.

Ključne riječi: obrazovanje, reforma, pravo, diplomirani pravnik, osnovne akademske studije, advokat, sudija, notar, akreditacija, meke vještine, ključne kompetencije.

UVOD

Studije iz oblasti pravnih nauka su veoma atraktivne u Srbiji. Gotovo svaki univerzitet u Srbiji nudi studije iz oblasti prava. Povećanje broja radnih mjesta u javnom sektoru u prethodnoj dekadi, uz atraktivne uslove rada, omogućilo je zaposlenje za diplomirane pravnike, što je uticalo na povećani upis na osnovne studije iz oblasti prava. Međutim, zadnjih godina broj radnih mjesta u javnom sektoru je u stalnom padu, pa se zato postavlja pitanje koje mogućnosti zaposlenja

* Redovni profesor Departmana za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru, s.becirovic@uninp.edu.rs.

postoje za pravnike, osim klasičnih radnih mjesta poput sudije, tužioca, advokat i sl. Kako se može povećati mogućnosti zaposlenja (*employability*) pravnika u Srbiji? Dodatno pitanje koje se postavlja jeste: Da li trenutne studije iz oblasti prava adekvatno osposobljavaju buduće diplomirane pravnike za predstojeće radne zadatke?

Primarni cilj ovog rada jeste prikaz trenutnog stanja osnovnih akademskih studija koje nude akademsko zvanje diplomiranog pravnika. Drugi cilj rada je davanje prijedloga za povećanje kompetencija pravnika radi povećanja mogućnosti zaposlenja pravnika i bolje pripreme budućih diplomiranih pravnika za njihove radne zadatke. Na osnovu ovih ciljeva postavljene su sljedeće hipoteze:

- univerziteti u Republici Srbiji nude veliki broj studijskih mjesta za studije iz oblasti prava;
- studijski programi iz oblasti prava su prilično konzervativni - standardizovani;
- studijski programi iz oblasti prava pridaju manju pažnju mekim vještinama (*soft skills*) i
- studijski programi iz oblasti prava pridaju manje pažnje međunarodnim pravnim predmetima.

Za provjeru ovih hipoteza u prvom koraku želimo prikazati trenutne ponude studijskih mjesta iz oblasti prava u Republici Srbiji i izvršiti analizu potencijalne potražnje od strane srednjoškolaca. U drugom koraku će se izvršiti analiza potrebnih kompetencija za diplomirane pravnike. Nakon uvodnih analiza će uslijediti detaljna analiza studijskih programa osnovnih akademskih studija iz oblasti prava u Republici Srbiji, kao i poređenje sa studijskim programima iz Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Njemačke.

TRENUTNO STANJE U REPUBLICI SRBIJI

Za predstojeću analizu, želimo u prvom koraku analizirati kako izgleda ponuda studijskih programa koji obrazuju diplomirane pravnike u Republici Srbiji. Prema "Vodiču kroz akreditovane studijske programe na visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji" izdatom od strane Komisije za akreditaciju i provjeru kvaliteta (KAPK), postoji ukupno 48.278 akreditovanih studijskih mjesta na osnovnim akademskim studijama (OAS).¹ Tabela 1 pokazuje da studijski programi iz oblasti društveno-humanističkog polja dominiraju sa 55,6% od ukupnog broja akreditovanih studijskih mjesta. Na drugom mjestu možemo pronaći tehničko-tehnološko polje sa udjelom od 33,4%, dok su ostala polja, što se tiče broja potencijalnih studenata, manje značajna.

¹ Stanje oktobar 2015. godine.

Tabela 1. Struktura akreditovanih studijskih mjesta prema naučnom polju

Naučno polje	Broj akreditovanih studijskih mjesta na OAS	% udio u ukupnom broju
Društveno-humanističko polje	26.860	55,6%
Tehničko-tehnološko polje	16.147	33,4%
Prirodno-matematičko polje	3.851	8,0%
Umjetnost	1.175	2,4%
Medicina	245	0,5%
UKUPNO	48.278	100,0%

Studijski programi iz oblasti prava nude ukupno 5.830 studijskih mjesta na osnovnim akademskim studijama. U poređenju sa ukupnim brojem ponuđenih studijskih mjesta to je udio od 12,1%, odnosno otprilike svako osmo studijsko mjesto koje se nudi na osnovnim akademskim studijama. Kada se uzme odnos između broja studijskih mjesta na polju prava i broja studijskih mjesta iz društveno-humanističkog naučnog polja, da se primijetiti da otprilike svako peto studijsko mjesto iz DH polja pripada jednoj grani iz pravne discipline.

Tabela 2. Udio studijskih programa iz oblasti prava prema broju ukupno akreditovanih studijskih mjesta

Studijski programi iz oblasti	Broj akreditovanih studijskih mjesta na OAS	% udio u ukupnom broju studijskih mjesta	% udio u studijskim mjestima iz oblasti DH polja
Prava	5.830	12,1%	21,7%

Ponuda velikog broja studijskih mjesta na studijskim programima iz oblasti prava ukazuje na činjenicu da univerziteti u Srbiji očekuju veliku potražnju za akademskim nazivom "diplomirani pravnik" i da su studije iz oblasti prava vrlo popularne u Srbiji. Ukupna ponuda od 5.830 akreditovanih studijskih mjesta na osnovnim akademskim studijama iz oblasti prava se nudi na 29 različitih studijskih programa na trinaest od ukupno osamnaest univerziteta u Republici Srbiji. Više od 80% ponuđenih studijskih mjesta se koncentrišu na državne univerzitete iz Beograda, Novog Sada, Niša, Kragujevca kao i privatne Univerzitete "Privredna akademija" i "Megatrend". Daleko najveći broj studijskih mjesta se nudi na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu sa 1.500 studijskih mjesta, odnosno 27,4% ukupne ponude.

Tabela 3. Ponuda studijskih programa iz oblasti prava prema univerzitetima u Srbiji

Univerzitet	Broj akreditovanih studijskih mjesta	Broj studijskih programa
Univerzitet u Beogradu	1.500	1
Univerzitet u Novom Sadu	880	2
Univerzitet Privredna akademija	810	7
Univerzitet u Nišu	600	1
Univerzitet Megatrend	560	3
Univerzitet u Kragujevcu	440	1
Univerzitet Union - Nikola Tesla	270	4
Univerzitet Union	230	4
Univerzitet u Prištini sa sjedištem u Kosovskoj Mitrovici	200	2
Državni Univerzitet u Novom Pazaru	100	1
Univerzitet Singidunum	100	1
Univerzitet Edukons	80	1
Univerzitet u Novom Pazaru	60	1
UKUPNO	5.830	29

Nakon analize ponude studijskih mjesta na osnovnim akademskim studijama, želimo analizirati potencijalnu potražnju za studijskim mjestima, tj. broj srednjoškolaca koji završavaju četvorogodišnje srednje škole u Srbiji. Na osnovu tabele 4 da se primijetiti da se broj učenika, koji su završili četvorogodišnje u Srbiji u periodu od školske 2008/09. do 2012/13, kretao u rasponu od oko 55.000 do 56.000 učenika. Uporedivši broj učenika školske 2008/09. i 2009/10. može se primijetiti blagi porast za 0,8%, dok se u školskoj godini 2010/11. brojka smanjila otprilike na isti broj kao i u školskoj 2008/09. Značajan porast se desio u 2011/12. godini, gdje se pojavio rast za 3,1% u poređenju sa prethodnom školskom godinom. Broj srednjoškolaca u narednoj školskoj godini 2012/13. bio je otprilike na istom nivou kao i u prethodnoj godini.

Tabela 4. Broj učenika koji su završili četvorogodišnju srednju školu u Srbiji od školske 2008/09. do 2012/13.

Školska godina	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Broj učenika koji su završili četvorogodišnju srednju školu	54.760	55.172	54.820	56.539	56.615
Odnos između broja učenika i ukupnog broja akreditovanih mjesta na OAS	1,13	1,14	1,14	1,17	1,17

Izvor podataka: Republički Zavod za Statistiku

Uzimajući ove brojke u obzir, da se vidjeti da je odnos između broja učenika sa završenim četvorogodišnjim srednjoškolskim obrazovanjem u Srbiji i broja akreditovanih mjesta na osnovnim akademskim studijama između 1,13 do 1,17 učenika. Kada uzmemo još u obzir da postoji konkurencija sa visokih škola kao i tendencija da sve veći broj srednjoškolaca iz Srbije nastavlja svoje studije u

inostranstvu, može se vidjeti da postoji velika konkurencija za buduće studente na tržištu visokog obrazovanja u Srbiji. Za univerzitete se postavlja pitanje: Kako privući što veći broj studenata? Prije svega ovo pitanje je bitno za univerzitete koji nude pravno obrazovanje, jer kako se dalo primijetiti, svako 8. studijsko mjesto je iz oblasti prava. U današnjem svijetu globalizacije univerziteti moraju razmisliti kako mogu zainteresovati i strane studente, vodeći računa o tome da se ponudi obrazovanje vrhunskog kvaliteta, tj. pruže adekvatne vještine budućim pravnicima. Još jedan bitan faktor koji se ne smije zanemariti jeste povećanje mogućnosti zapošljavanja budućih pravnika. S obzirom na broj akreditovanih studijskih mjesta iz oblasti prava, svake godine nekoliko hiljada pravnika tražit će posao. Na ovu činjenicu ukazuje tabela broj 5, koja pokazuje da se broj diplomiranih pravnika u periodu od 2010. do 2013. godine povećao za čak 53%! Postavlja se pitanje: Kako će tržište rada biti u stanju da apsorbuje tako veliki broj pravnika? Da li je potrebno obaviti određene modifikacije kod obrazovanja pravnika?

Zato ćemo u narednom odjeljku analizirati potrebne kompetencije za obavljanje posla diplomiranog pravnika i kako studijski programi u Srbiji i u svijetu odgovaraju na ovaj izazov.

Tabela 5. Broj diplomiranih pravnika od 2010. do 2013. godine

Godina	2010.	2011.	2012.	2013.
Diplomirani pravnici (1. stepen)	269	128	283	565
Diplomirani pravnici (2. stepen)	1.706	2.465	2.279	2.474
Diplomirani pravnik unutrašnjih poslova	7	0	373	0
Ukupni broj	1.982	2.593	2.935	3.039

Izvor podataka: Republički Zavod za Statistiku

POTREBNE KOMPETENCIJE PRAVNIKA

Osnovna motivacija za upis akademskih studija je sticanje stručnog znanja koje će budućem svršniku omogućiti zaposlenje. Tako da cilj obrazovnog sistema mora biti ponuda vještina koje će dovesti do visokog nivoa zapošljavanja diplomiranih studenata. Potrebne kompetencije se danas različito definišu i grupišu. Stručno znanje se u današnjoj literaturi klasifikuje kao "tvrde vještine" (*hard skills*), odnosno tehničke kompetencije koje posjeduje pojedinac. Ove vještine treba razvijati kod studenata tokom predavanja i praktičnih vježbi radi sticanja sposobnosti za obavljanje određene vrste zadataka ili aktivnosti, pa su time usko povezane sa glavnom aktivnošću jedne profesije. Konkretno tvrde vještine (stručno znanje) pravnika obuhvataju sljedeće aktivnosti:

- Davanje pravnih savjeta;
- Zastupanje i odbrana pravnih i fizičkih lica pred sudovima i drugim državnim organima, privrednim društvima i drugim pravnim licima;
- Proučavanje relevantnih zakona za određeni predmet;

- Prikupljanje podataka značajnih za određen slučaj;
- Sastavljanje tužbi, žalbi, molbi;
- Sastavljanje ugovora, testamenata, izjava i drugih isprava;
- Sastavljanje pravilnika, pravnih akata, statuta i zapisnika;
- Tumačenje zakona;
- Saslušavanje svjedoka i stranaka i
- Donošenje etičkih i zakonom legalnih i pravilnih odluka. (https://poslovi.infostud.com/info/opisi-zanimanja/files/zanimanje_65/Diplomirani_pravnik.pdf)

Klasični sistem transfera znanja na univerzitetima se vrši od nastavnika ka studentu, što često obuhvata predavanja bez aktivnog učešća studenata. Jedan od razloga za takvu situaciju jeste što se predavanja organizuju u velikim amfiteatrima sa nekoliko stotina studenata, gdje je učešće studenata tokom predavanja ograničeno. Za bolji transfer znanja neophodno je da se predavanja održavaju pred manjim grupama do 60 studenata, tako da bi studenti mogli aktivno učestvovati tokom predavanja i vježbi. Ne treba cilj predavanja da bude slušati monolog nastavnika; za uspješan transfer znanja neophodno je imati i dijalog, gdje će se podsticati kritično razmišljanje studenata. Naravno da treba učiniti sadržaj predavanja što je moguće zanimljivim, tako da se npr. ne predaje samo suhoparni tekst, nego se daju praktični primjeri i studije slučajeva, gdje studenti moraju primijeniti zakon i predložiti pravna rješenja.

U savremenom obrazovanju pravnika se kao novi oblik rada uvode pravne klinike. Termin "pravna klinika" vodi svoj korijen od prijedloga njemačkog profesora prava Frommholda, početkom 20. vijeka. U svojem radu, profesor Frommhold je istakao značaj obrade praktičnih primjera da bi mogli predložiti pravna rješenja. Razlog korišćenja termina "klinika" jeste taj što je profesor Frommhold pratio analogiju sa edukacijom lekara na medicinskim fakultetima, gdje se ne predaje samo teorija, nego mladi lekari uče direktno na pacijentima. Pored toga, u klinikama se nudila i besplatna medicinska pomoć. Tako da cilj pravnih klinika treba biti spajanje studenata prava sa potraživačima pravnih usluga. Na taj način će se studenti sresti sa praksom već tokom studija, a ne tek prilikom obavljanja pripravničkog staža. Naravno da je u takvom slučaju potrebno određeno predznanje studenata, tako da je profesor Frommhold predložio organizaciju pravne klinike pri završetku studija. (Frommhold, 1900:448-449)

Kliničko pravno obrazovanje ima dvije glavne svrhe: (<http://www.ius.bg.ac.rs/Pravna%20klinika/PRAVNA%20KLINIKA.htm>)

1. Podučavanje studenata praktičnim vještinama i profesionalnoj odgovornosti, dajući im mogućnost da primjenjuju pravo u stvarnim životnim situacijama, te da na taj način postanu svjesni sopstvene odgovornosti pred klijentima, sudom i svojom profesijom. Rad u pravnoj klinici studenti obavljaju pod mentorstvom profesora, asistenata i advokata.
2. Drugi glavni zadatak pravnih klinika jeste da obezbijedi besplatnu pravnu pomoć za one društvene grupe koje se nalaze u riziku od socijalne

isključenosti, kao što su siromašni, izbjeglice, žrtve porodičnog nasilja itd. Takva misija trebalo bi da formira visoke moralne standarde za sve koji se bave pravom, s ciljem da se prihvati ideja da ljudi bez moći i novca zaslužuju jednak pravni tretman u društvu.

O potrebnom stručnom znanju, odnosno tvrdim vještinama pravnika, kao i o pravnim klinikama se puno piše i govori tokom poslednjih 15 godina u Srbiji. Zato u ovoj rad ukazuje na relevantne studije i knjige koje se bave ovim pitanjem.

Diplomirani pravnici primjećuju da su pored stručnog znanja, u sve većoj mjeri potrebne i druge vještine. U ovome radu želimo staviti poseban akcenat na novi razvoj, kojem se u Srbiji, kao i u okruženju, nedovoljno pridaje pažnja, a to su tzv. "meke vještine" (*soft skills*). Za razliku od tvrdih vještina, meke vještine su međuljudske vještine, one obuhvataju skup vještina koje se odnose na interakciju sa ljudima. U ove vještine spadaju komunikacione vještine, znanje stranih jezika, liderstvo, fleksibilnost, samopouzdanje itd. (Bhatnagar, 2012:2-4; Rao, 2010:6-7) Meke vještine nisu zamjena za stručno znanje, one predstavljaju način na koji treba kompetentno prikazati stečeno znanje. Sinonim za meke vještine predstavlja pojam "ključne vještine" koji se koristi u literaturi, jer ove vještine treba da predstavljaju "ključ" za upoznavanje stručnog znanja koje je sklonu brzim promjenama.

(http://www.cfmuel-ler-campus.de/content/campus/campusfreischuss/beitrag_schoen)

Ključne vještine postale su danas toliko važne da je i čak Evropska komisija definisala osam ključnih kompetencija, koje pojedinci moraju posjedovati za svoj lični razvoj, socijalnu integraciju, aktivnu ulogu kao građanina i mogućnost zaposlenja. Ovih osam ključnih kompetencija su: (Evropska komisija, 2007:3)

1. komunikacija na maternjem jeziku;
2. komunikacija na stranom jeziku;
3. matematička pismenost i osnovne kompetencije u prirodnim i tehničkim naukama;
4. informatička pismenost;
5. kompetencija za učenje;
6. socijalne i građanske kompetencije;
7. samoinicijativa i preduzetnička vještina i
8. kulturološka svijest i ekspresija.

Kada analiziramo ovu listu sa aspekta obrazovanja pravnika, mogu se sagledati već određene vještine koje moderni pravnik mora imati. Za razumijevanje pravnih akata, pravnik mora dobro poznavati maternji jezik, jer pored mogućnosti proučavanja, pravnik mora sastaviti tužbe, žalbe, ugovore, itd. Također, današnji globalizovani svijet, sa sve većom komunikacijom sa inostranstvom na političkom, ekonomskom i kulturnom nivou, ostavlja posljedice i na pravni promet. Ugovori se moraju sastavljati na stranome jeziku, pravni akti inostranih zemalja treba razumjeti i proučavati, standardi Evropske Unije prevoditi i razumjeti, itd. Nepoznavanje stranog jezika, u današnje vrijeme prije svega engleskog jezika, predstavlja veliki nedostatak mladog pravnika.

Kod obrazovanja pravnika ne smije se ni potcijeniti osnovna matematička pismenost. Često pravnici ignorišu matematičke kompetencije izgovorom da ovakve vještine nisu potrebne za njihovu struku. Međutim, primjer poreskog prava i rad kao poreskog savjetnika ukazuje na bitnost razumijevanja i primjenu (mada osnovnih) matematičkih funkcija, ali prije svega i razumijevanja osnova ekonomskog poslovanja radi tačnog utvrđivanja poreza u određenoj situaciji. U međunarodnim poslovnim transakcijama, utvrđivanje poreske obaveze, korišćenje poreskih olakšica i izbjegavanje dvostrukog oporezivanja su naročito bitna pitanja. U današnje vrijeme gdje je svaki pojedinac okružen informaciono-komunikacionim tehnologijama, ne treba posebno isticati koliko je bitno znanje o korišćenju računara, softvera za obradu teksta i interneta.

Politički sistem se značajno promijenio u Srbiji zadnjih 25 godina, tako da se i pravni okvir znatno promijenio. Usklađivanje zakona prema standardima Evropske Unije donosi svakodnevne promjene. Zbog ovih promjena, pravnici moraju biti spremni da svoje stručno znanje svakodnevno adaptiraju na promijenjene okolnosti. Potraga za pravnim rješenjima zahtijeva i određenu kreativnost i inovativnost, tako da treba obratiti pažnju da pravnici uče o tehnikama učenja i kreativnog razmišljanja, kao što su npr. "brainstorming", "mind-mapping" i sl.

Kod socijalnih kompetencija treba posebno istaći psihološku spremnost za posao. Novi sudija mora biti u stanju da bude otporan na pritisak jedne strane u parnici. Isto važi i za javnog tužioca i za druge aktere, tj. da li mogu podnijeti psihološki pritisak u svom poslu. Također, sudija mora poznavati tehnike kako najbolje saslušati svjedoke i stranke, kako da razlikuje istinite od neistinitih informacija, kako da pomiri sukobljene strane, itd. Retoričke vještine su posebno bitne za sve pravnike. Advokat mora biti u stanju obrazložiti svoje argumente tokom suđenja. Mora biti u stanju i da adekvatno prezentira komplikovane / specijalizovane slučajeve u sudnici. Mora imati umijeće u pregovaranju i znati da primijeni svoja teorijska znanja na specifične životne situacije. Mora ubijediti sudiju i drugu stranu da je u pravu. Advokat mora i razumjeti poziciju svojeg klijenta, i da pravnim jezikom protumači šta je njegov klijent tražio od njega.

Ovaj dio posla je povezan i za drugom kompetencijom: preduzetničkom. Advokati su i preduzetnici. Oni se moraju boriti za svakog klijenta - moraju biti orijentisani prema korisniku usluga, tj. budućim klijentima. Sve veći broj advokata vodi i do veće konkurencije. Zbog toga je, pored stručnog znanja, neophodan i ovaj proces upravljanja odnosa sa klijentom. U prvom razgovoru za klijentom advokat ne treba puno prezentirati svoje stručno znanje, koje klijent u većini slučajeva svakako ne bi ni razumio, nego treba steći povjerenje klijenta. Zato advokati moraju pratiti trendove na tržištu i baviti se marketingom svojih usluga.

Ovdje posebno treba istaknuti i jednu kompetenciju, bolje rečeno dužnost, koja se često zanemaruje: čvrsto poštovanje etičkih načela. Iako postoji borba za ubjeđivanje, borba za klijente, različiti pritisci, pravnici - nezavisno da li se radi o sudijama, tužiocima, advokatima ili administrativnim radnicima, ne smiju nanijeti nepravdu drugom, tj. raditi nešto na štetu druge osobe, samo da bi zadovoljili lične

interese. Ovaj dosta širok spektar ne smije se ni zanemariti kod obrazovanja pravnika.

Sve veći zahtjev uključivanja dodatnih kompetencija vodi do toga da se formalno-pravno zahtjevi za pravnike povećavaju. Na primjer, njemački Zakon o sudijama ukazuje na potrebu sticanja ključnih vještina (mekih vještina) da bi se steklo pravo postati sudija. U članu 5, stavu 3. ovog zakona se kaže: "Sadržaj studija treba uzeti u obzir sudsku, administrativnu i savjetodavnu pravnu praksu, uključujući i zato potrebne ključne vještine, kao što su upravljanje pregovorima, komunikacione vještine, javni nastup, arbitraža, posredovanje, ispitivanje i sposobnost komuniciranja."

U literaturi se ističe da pravnik mora imati sljedeće ključne vještine: (Brinktrine & Schneider, 2008:14)

- sposobnost komuniciranja;
- sposobnost držanja govora i prezentiranja pred publikom;
- sposobnost organizacije skupova i vođenja istih;
- efektivno i efikasno upravljanje vremenom;
- sposobnost delegiranja zadataka;
- sposobnost donošenja (ispravnih) odluka;
- sposobnost motivacije pojedinaca;
- sposobnost upravljanje ljudima;
- umjetnost pregovaranja i rješavanja konflikata i
- sposobnost otkrivanja nečeg novog i izvršiti promjene.

Naravno da su ove sposobnosti zavisne od konkretnog zanimanja pravnika. Različite vještine su potrebne za advokate, sudije, tužioca, pravnog savjetnika itd. Također, stepen usavršavanja pravnika zavisi od eksternih pritisaka. Zaposleni pravници u državnoj upravi trebaju manje brinuti o ovim kompetencijama, jer imaju sigurne klijente za svoje usluge. Ali, može se generalno kazati da sve veća konkurencija na tržištu rada zahtijeva da pravnici unaprijede svoje kompetencije da bi pronašli željeno zaposlenje. I za univerzitete je bitno da uoče da, pored stručnog znanja, postoje određene kompetencije koje pravnik mora znati. Zato bi univerziteti trebali da prilagode svoje studijske programe prema tržišnim potrebama i eventualno ponude dodatno obrazovanje u okviru univerziteta.

ANALIZA STUDIJSKIH PROGRAMA IZ OBLASTI PRAVA U REPUBLICI SRBIJI

U prethodnom dijelu definisali smo određene kompetencije koje bi moderni pravnik morao posjedovati. U ovom dijelu želimo analizirati karakteristike planova i programa za studijske programe koji obrazuju diplomirane pravnike da bi vidjeli kako trenutno izgleda pravničko obrazovanje u Srbiji. U prvom koraku želimo samo analizirati i uporediti nazive studijskih programa, koji obrazuju diplomirane pravnike. Možemo uočiti da apsolutna većina ponuđenih studijskih programa nosi naziv "Pravo" ili "Opšte pravo". Kod analize naziva studijskog programa mogu se uočiti i određene specifičnosti:

- ponuda smjera ili modula "Unutrašnjih poslova" ili "Bezbjednost";
- ponuda studijskih programa sa posebnim akcentom na privredno pravo;
- ponuda studijskih programa sa posebnim akcentom na državnu upravu;
- zajednički studijski program sa Univerzitetom iz inostranstva;
- ponuda studija na daljinu i
- ponuda studijskog programa obima od 180 ESPB.

Na osnovu ove analize se da primijetiti da se kod dizajna studijskih programa za obrazovanje diplomiranih pravnika nude moduli sa posebnim akcentom na "pravo unutrašnjih poslova", odnosno "bezbjednost", kao i posebni smjerovi koji usmjeravaju diplomiranog pravnika na privredno pravo ili na državnu upravu. Pozitivno je da postoje ovakvi programi, prije svega na privatnim univerzitetima, gdje studenti mogu steći posebno stručno znanje iz određene pravne oblasti, čime se mogu razlikovati budući pravnici na tržištu rada.

Jedan poseban program, za koji smatramo da će biti interesantan u budućnosti, jeste zajednička organizacija studijskog programa sa univerzitetom iz inostranstva. Trenutno u Srbiji postoji jedan program koji se realizuje sa univerzitetom iz Bosne i Hercegovine. Sve veći stepen globalizacije će zahtijevati i veću kooperaciju između univerziteta da bi se zajedno koristili resursi i da bi studenti stekli dodatna znanja i vještine. Međutim, za razliku od drugih naučnih polja, kod prava treba uzeti u obzir da svaka zemlja, iako možda ima slično uređen pravni sistem kao što je kod velikog broja bivših jugoslovenskih republika, ima svoje specifične zakone, tako da student treba da usvoji konkretno znanje. Zato kod zajedničke organizacije studijskih programa sa inostranim univerzitetima treba praviti adekvatnu kombinaciju predmeta.

Ostale uočene specifičnosti kod studijskih programa iz oblasti prava u Srbiji su studije na daljinu i ponuda studijskog programa obima od 180 ESPB.

U drugom dijelu smo želeli analizirati posebnosti kod predmeta na studijskim programima iz oblasti prava, tj. koji predmeti se pored predmeta za sticanje stručnog znanja nude kod ovih studijskih programa. Zbog velikog broja različitih studijskih programa, mi smo našu analizu ograničili na sljedeće studijske programe:

- studijski program "Pravo" Univerziteta u Novom Pazaru;
- studijski program "Prava" Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu;
- studijski program "Opšte Pravo" Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu;
- studijski program "Prava" Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu;
- studijski program "Privredno pravo" Univerziteta "Privredna akademija" i
- studijski program "Državna uprava i administracija" Univerziteta "Megatrend".

Ovdje se radi o tri studijska programa državnih i tri programa privatnih univerziteta. Kod državni univerziteta su izabrani državni univerziteti iz Beograda, Novog Sada i Niša, jer ova tri studijska programa nude oko jednu trećinu ponuđenih studijskih mjesta iz oblasti prava u Srbiji, a i nude "klasične" studije iz

ove oblasti. Kod privatnih univerziteta smo izabrali "nestandardne" studijske programe iz oblasti prava, gdje se u Novom Pazaru nudi pravo u dva modula: opšti smjer i pravo unutrašnjih poslova; kod Univerziteta "Privredna akademija" smjer privrednog prava i kod Univerziteta "Megatrend" studijski program "Državna uprava i administracija" sa modulima: pravo, bezbjednosti i javna uprava.

Tabela 6 pokazuje predmete koje smo uočili kao "posebne" kod pomenutih studijskih programa. U prvom koraku smo analizirali koji "akademsko-opšteobrazovni" predmeti se nude na ovim studijskim programima. Naime, prema uputstvu za primjenu standarda 5 akreditacije studijskih programa na osnovnim akademskim studijama, u strukturi studijskog programa moraju biti zastupljene sljedeće grupe predmeta u odnosu na ukupan broj ESPB bodova, i to:

- akademsko-opšteobrazovne - oko 15 %,
- teorijsko-metodološke - oko 20 %,
- naučno, odnosno umetničko-stručne - oko 35 % i
- stručno-aplikativne - oko 30 %. (KAPK, 2013:205)

Analizirajući koji opšteobrazovni predmeti se nude na spomenutim studijskim programima, može se vidjeti da je predmet "Sociologija" na svim studijskim programima zastupljen. Isto važi i za predmet "Osnovi ekonomije". Sa aspekta, ključnih kompetencija se kod svih programa, osim u Novom Sadu, nudi jedan ili više stranih jezika; a informatički predmet je svugdje zastupljen osim u Nišu. Pozitivno se da ocijeniti to što se vodi računa o stranom jeziku i informatičkoj pismenosti pravnika na ovim studijskim programima. Također se vodi računa da je predmet "Etika" zastupljen, pa se svi studijski programi, osim Novog Sada i Niša, slažu sa našim zahtjevom o podučavanju pravnika moralnim principima. Retorika, jedna od ključnih vještina pravnika, nudi se kao predmet samo na Pravnom fakultetu u Beogradu, kao i na Univerzitetu "Megatrend", što sigurno nije zadovoljavajuće. Kao dodatne opšteobrazovne predmete koji nude ključne vještine budućim pravnicima, uočili smo predmete poput Menadžmenta (PF Niš, Megatrend), psihologije (Novi Pazar, Beograd) i posebnost predmeta Interkulturalno razumijevanje u Novom Pazaru. Ovi predmeti nude, prema našem mišljenju, bitne kompetencije za buduće diplomirane pravnike shodno našoj analizi u prethodnom dijelu, pa je ponuda ovih predmeta na spomenutim studijskim programima za pohvalu.

U prethodnom dijelu smo posebno istakli transfer znanja i pitanje u kojoj mjeri se vodi računa o primjeni teorije u praksi. Naša analiza je pokazala da se pravno-kliničko obrazovanje nudi u Novom Pazaru, Beogradu i Nišu. Na Pravnom fakultetu u Beogradu čak postoje i dodatni predmeti Pisanje pravnih akata i Studije slučaja i simulacija suđenja, koji su često inkorporirani u jedan predmet. Ovo pokazuje poseban značaj pravno-kliničnom obrazovanju na ovom fakultetu. S druge strane, Pravni fakultet u Nišu daje poseban aspekt na metode rješavanja sporova i praksu medijacije, pa na taj način želi svojim studentima dati dodatna praktična znanja.

U zadnjem dijelu naše analize bavili smo se ponudom predmeta iz oblasti međunarodnog prava. S obzirom da smo mišljenja da u današnjem globalizovanom svijetu treba imati što veći obim znanja iz oblasti međunarodnog prava, analizirali

smo koliko se nude predmeti iz ove oblasti na spomenutim studijskim programima. Svi posmatrani studijski programi nude predmet Pravo Evropske Unije, što nije iznenađujuće obzirom da je Srbija dobila status kandidata za članstvo u EU. U Novom Sadu se još dodatno nudi predmet Finansijsko pravo EU. Kod drugih predmeta iz oblasti međunarodnog prava, univerziteta su se koncentrisali na međunarodne ekonomske transakcije. Predmet Međunarodno trgovinsko pravo se nudi u Beogradu, Novom Sadu i Nišu. Drugi predmeti se odnose na privredno pravo, radno i poresko pravo. Predmet Međunarodno porodično pravo se nudi na pravnom fakultetu u Nišu.

Tabela 6. Ponuda predmeta opšteg znanja i ključnih kompetencija na odabranim studijskim programima prava u Republici Srbiji

	UNINP	Privredna akademija	Megatrend	Pravo Beograd	Opšte Pravo Novi Sad	Pravo Niš
Sociologija	X	X	X	X	X	X
Osnovi ekonomije	X	X	X	X	X	X
Strani jezik	X	X	X	X		X
Informatika	X	X	X	X	X	
Etika	X	X	X	X		
Retorika			X	X		
Menadžment			X			X
Psihologija	X			X		
Interkulturalno razumijevanje	X					
Pravna klinika	X			X		X
Pisanje pravnih akata				X		
Studije slučaja i simulacija suđenja				X		
Metodi rješavanja sporova						X
Pravo i praksa medijacije						X
Javno-privatno partnerstvo			X			X
Upravljanje projektima			X			
Elektronska uprava			X			
Ekonomska politika			X	X		X
Alternativno zbrinjavanje djece						X
Poslovne i bankarske finansije						X

Tabela 7. Ponuda predmeta iz oblasti međunarodnog prava na odabranim studijskim programima prava u Republici Srbiji

	UNINP	Privredna akademija	Megatrend	Pravo Beograd	Opšte Pravo Nov Sad	Pravo Niš
Pravo Evropske Unije	X	X	X	X	X	X
Finansijsko pravo EU					X	
Međunarodno trgovinsko pravo				X	X	X
Pravo spoljne trgovine						X
Pravo međunarodnih poreskih ugovora				X		
Međunarodno privredno pravo		X			X	
Međunarodno radno pravo				X		
Međunarodno porodično pravo						X

ANALIZA MEĐUNARODNIH STUDIJSKIH PROGRAMA IZ OBLASTI PRAVA

U ovom radu ne želimo se samo ograničiti na analizu studijskih programa u Srbiji. Također, želimo uraditi jednu kratku analizu međunarodnih planova i programa prema strukturi, naravno ne i prema sadržaju, jer se pravni sistemi razlikuju od domaćeg. Gledajući rang listu "QS World University Rankings by Subject 2015 - Law" izabrali smo sljedeće univerzitete:

- univerzitet "Harvard", koji je rangiran na prvom mjestu.
- univerzitet "Kembridž", koji je rangiran na drugom mjestu.
- univerzitet "Hajdelberg", koji je rangiran na 36. mjestu, ali se radi o predstavniku kontinentalne Evrope i jednom od najprestižnijih pravnih fakulteta iste.

Analizirajući karakteristike planova i programa gore spomenutih univerziteta, da se primijetiti da ovi fakulteti posebnu pažnju posvjećuju praktičnom obrazovanju svojih studenata. Pravne klinike su standard, kao i studijska praksa u institucijama od značaja za studije prava. Generalno se da primijetiti da se na zapadnim univerzitetima promovira praktično obrazovanje. Pored pravno-kliničkog obrazovanja, koji pripremaju za praksu, rad u sudovima, advokatskim kancelarijama, državnim, privatnim i drugim institucijama. Praktični rad koji traje određeni period (često tri do šest mjeseci) omogućava studentima da se upoznaju sa praktičnim problemima uz mentorstvo zaposlenika te institucije. Pored stručnog znanja postoji i sve veći broj kurseva unutar studijskih programa koje nude znanja iz oblasti ključnih vještina. Ovo obuhvata kurseve iz retorike, komunikacije, medijacije i formulacije pravnih akata.

Posebnost kod ovih studijskih programa jeste međunarodna orijentacija ovih programa. Ovo ne obuhvata samo ponude prema međunarodnom pravu, nego i izučavanje stranih zakona na studijskom programu, npr. izučavanje japanskog

poreskog zakona na Harvardu. Poresko pravo zauzima bitnu poziciju, jer je u spomenutim zemljama poreski sistem dosta složen. Zato se pravници često usavršavaju u tom pravcu. Jedan drugi posebni predmet, koji se može pronaći na spomenutim studijskim programima jeste predmet Teorija odlučivanja. Ovaj predmet bi vjerovatno trebao da daje upute kako da se riješi određena parnica riješi na "najoptimalniji" način, da bi se zadovoljile sve uključene stranke. Na kraju, postoji i predmet Preduzetništvo za pravnike. Kao što smo već malo prije istakli, preduzetnički pristup je bitan za advokate, jer se ovdje radi o samostalnoj djelatnosti, tj. sa ekonomskog aspekta neophodan je pristup upravljanju firme da bi se dugoročno ostalo na tržištu.

ZAKLJUČAK

Naša analiza je pokazala da postoji velika ponuda studijskih mjesta iz oblasti prava u Republici Srbiji, čime je potvrđena prva postavljena hipoteza. Na osnovu velike ponude studijskih mjesta pokazalo se da je broj diplomiranih pravnika u naglom rastu. Zato se postavlja pitanje o razlikovanju diplomiranih pravnika shodno stečenim tvrdim i mekim vještinama. Ovaj rad je pokazao da postoji sličan osnovni kostur studijskog programa kod svih analiziranih studijskih programa. Većina posmatranih univerziteta ima sličan stav o opšteobrazovnim predmetima, koje bi trebali dati osnovne ključne kompetencije studentima. Pozitivno se da ocijeniti da se vodi računa o stranom jeziku i informatičkoj pismenosti pravnika na posmatranim studijskim programima. Također, nude se i nestandardni pravni predmeti na pojedinim univerzitetima, poput Psihologije, Interkulturalnog razumijevanja, Menadžmenta što je za pohvalu, jer širi horizont znanja studenata i priprema ih za praktične životne situacije. Pozitivno se da ocijeniti trend ponude interdisciplinarnih studijskih programa, prije svega na privatnim univerzitetima, što daje šire, nestandardno obrazovanje budućem pravniku, ali uz sadržavanje ključnih predmeta za obrazovanje pravnika. S druge strane, analiza je pokazala da se retorične vještine nude samo na relativno malom broju fakulteta, što nas iznenađuje jer su retorične vještine posebno bitne za sve pravnike. Također, se ne nude predmeti poput Preduzetništva, Marketinga, jer bi pravnike trebalo pripremiti i za preduzetnički posao, prije svega, ukoliko se odluče za posao advokata. Tako se da zaključiti da su generalno studijski programi prilično konzervativni, jer se ponuda zasniva na klasičnim stručnim predmetima i nacionalnom zakonodavstvu, što potvrđuje i drugu hipotezu.

Iznenađujuće za našu analizu je da je koncept pravno-kliničkog obrazovanja usvojen samo od strane određenog broja univerziteta i nije opšte prihvaćen standard. Prema našem mišljenju ovaj koncept treba nuditi na svim pravnim studijskim programima, da bi studenti stekli praktična znanja, poput sastavljanja pravnih dokumenata i da putem simulacija znaju kako da se pripreme za suđenja. Ugledajući se na rad zapadnih univerziteta, neophodno je da se u Srbiji poboljša saradnja između univerziteta i budućih poslodavaca (državne i privatne institucije)

da bi studenti mogli obaviti stručnu praksu kod njih uz mentorstvo, pa time stekli i dodatna praktična znanja.

Na osnovu rečenog, treća hipoteza "Studijski programi iz oblasti prava pridaju manju pažnju mekim vještinama (*soft skills*)" se ne može niti potvrditi niti odbaciti. Postoji pozitivan trend povećanje ponude predmeta koji nude ključne kompetencije za pravnika na studijskim programima u Srbiji. Međutim, postoji još dosta prostora za poboljšanja, prije svega sa aspekta poboljšanja zaposlenosti budućih pravnika, retoričnog i kreativnog obrazovanja pravnika.

Sa aspekta međunarodnih pravnih predmeta postoji predmet pravo Evropske Unije na svim posmatranim programima, kao opšti uvod u ovu disciplinu. Ostali međunarodni predmeti koncentrišu se na ekonomsku razmjenu, što nije iznenađujuće. Analiza je pokazala da je ponuda na državnim univerzitetima u ovoj oblasti zadovoljavajuća, dok to nije slučaj sa privatnim univerzitetima, što, po našem mišljenju, nije zadovoljavajuće. Međutim, ukupno se može zaključiti da postoji relativno mali broj predmeta (od ukupnog broja) iz oblasti međunarodnog prava, i nijedan analizirani studijski program nema u svojoj ponudi predmet koji nudi analizu prava jedne inostrane zemlje. Poznavanje stranog i međunarodnog prava sigurno će povećati zaposlenost budućih diplomiranih pravnika. Zato predlažemo povećanje broja međunarodno-pravnih predmeta, prije svega iz oblasti prava Evropske Unije na pravnim studijskim programima. Ovaj zahtjev se može uspješno realizirati putem zajedničkih studijskih programa sa inostranim univerzitetima; ako ne na osnovnim, onda bi bilo moguće na master akademskim studijama.

Na kraju se može zaključiti da se potrebne vještine mijenjaju vremenom i nije moguće sve potrebne vještine naučiti tokom akademskih studija, ali ovdje visokoškolske ustanove mogu ponuditi programe za obrazovanje tokom čitavog života da bi praktičarima omogućili sticanje novih znanja i vještina, pa time i upotpunili svoju ponudu.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bhatnagar, N. & Bhatnagar, M. 2012. *Effective Communication and Soft Skills*, Delhi: Pearson India
2. Brinktrine, R., Schneider, H. 2008. *Juristische Schlüsselqualifikationen*, Springer: Heidelberg
3. *Deutsches Richtergesetz (DRiG)*, preuzeto sa sajta: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/drigh/gesamt.pdf>
4. Frommhold, G. 1900. Juristische Kliniken, *Deutsche Juristen-Zeitung*. Jg. 5, 1900, str. 448-449, Digitale Bibliothek des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte

5. KAPK. 2013. *Akreditacija i spoljašnja provera kvaliteta u visokom obrazovanju*, Treće dopunjeno i izmenjeno izdanje, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
6. KAPK. 2015. *Vodič kroz akreditovane studijske programe na visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji*, 2. oktobar 2015., preuzeto sa sajta: <http://www.kapk.org/images/stories/Vodic%2002.10.2015.pdf>
7. *Klinika za Građansko pravo Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, preuzeto sa sajta: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Prakticno_obrazovanje_pravnika.pdf
8. *QS World University Rankings by Subject 2015 - Law*, preuzeto sa sajta: [http://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2015/law-legal-studies#sorting=rank+region="+country="+faculty="+stars=false+search=](http://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2015/law-legal-studies#sorting=rank+region=)
9. Rao, M. S. 2010. *Soft Skills - Enhancing Employability*, New Delhi: I. K. International Publishing House
10. Republički Zavod za Statistiku, *Statistički godišnjaci od 2012. do 2015. godine*; preuzeto sa sajta: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=82>
11. *Schlüsselkompetenzen für lebenslanges Lernen - Ein europäischer Referenzrahmen*. 2007. Luxemburg: Europäische Kommission.
12. <http://ba.law.cam.ac.uk/>
13. <http://hls.harvard.edu/dept/academics/degree-programs/>
14. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20121105.pdf>
15. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2013/pdf/G20131094.pdf>
16. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/38/03/as20042014.pdf>
17. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/74/48/as20052015.pdf>
18. http://www.cfmueeller-campus.de/content/campus/campusfreischuss/beitrag_schoen
19. <http://www.ius.bg.ac.rs/studije/novi%20nastavni%20program%20osnovnih%20studija%20od%202011-12.htm>
20. <http://www.jura.uni-heidelberg.de/studium/studiengaenge.html>
21. <http://www.pf.uns.ac.rs/studije/opsti/oas-plan-2013>
22. <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/studije/Studijski-program-osnovnih-akademskih-studija-prava-iz-2013.pdf>
23. https://poslovi.infostud.com/info/opisi-zanimanja/files/zanimanje_65/Diplomirani_pravnik.pdf

EDUCATION OF JURISTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA - CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Phd Suad Becirovic

Abstract

Studies in the field of legal sciences are very attractive in Serbia, therefore almost every university in Serbia offers studies in the field of law. A total of 5,830 accredited study places at the undergraduate level in the field of law is offered at 29 different study programs at thirteen of the total eighteen universities in the Republic of Serbia. This attractiveness originates from the needs of the labour market, where especially in the public sector there is a need for legal specialists. A growing number of law graduates leads to the second challenge, that is. the challenge of employment. This is the reason why this paper wants to analyse how it is possible to increase employability of law graduates in Serbia. In addition, study programs of law were analysed regarding the adequacy of training for future practical tasks.

To answer these questions, in the first step the current supply of study places in the field of law in the Republic of Serbia and an analysis of the potential demand of high school graduates was presented. In the second step, an analysis of the competencies required for legal specialists was done. After this preliminary analysis, a detailed analysis of the study programs of undergraduate studies in law in the Republic of Serbia, as well as a comparison with study programs in the United States, Great Britain and Germany was carried out.

Keywords: education, reform, law, law graduate, bachelor, lawyer, judge, public notary, accreditation, soft skills, key competencies